

БІЛА І. М. Феноменологія дитячого сприймання / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К: Видавництво «Фенікс», 2013. – Т. XII. Психологія творчості. – Вип. 16. – С. 79-85.

УДК 159.922.73

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ДИТЯЧОГО СПРИЙМАННЯ

Біла І. М., м. Київ

У статті представлено аналіз особливостей розвитку перцептивної сфери дошкільника, описана специфіка становлення феноменів сприймання у дітей дошкільного віку, показані шляхи оптимізації та стимулювання процесів пізнання і сприймання на етапі дитинства.

Ключові слова: феномени, сприймання, пізнання, дитина, дошкільний вік.

Дитина з'являється на світ з уже цілком сформованими органами відчуттів, але ще не здатними до активного функціонування, її чуттєве сприймання, в основі якого лежать відчуття, є безпосереднім відображенням зовнішнього світу, регулятором взаємодії з предметами навколишнього середовища та складає головну, чи не єдину основу її розумового розвитку індивіда, генезису психіки в цілому.

Від відчуттів та образів психічна структура поступово розвивається в напрямку від простих до все більш складних психічних явищ, вербальних конструкцій [5, с. 62]. Досвід свідомості розширюється за рахунок виникнення у його сприйманні образів та феноменів сприймання.

Згідно традиції, близької до давньогрецької філософії, під феноменом розуміють дане в чуттєвому досвіді явище речі, що в перекладі означає явище доступне для спостереження. На думку І. Канта, феноменом є чуттєво сприйняті об'єкти або явища, які являють собою упорядковану сукупність відчуттів. Е. Гуссерль, засновник сучасної філософської феноменології, успадкувавши від Канта погляди на природу сприймання, під феноменом розумів так звані феномени свідомості [5, с. 75]. Вчені, відповідно до гуссерліанської традиції розглядали феномени без урахування будь-яких навіть найбільш базових вербальних знань про них [5, с. 77]. Такий стан

речей властивий саме дитячому віку, його віковим особливостям сприймання, коли знань про оточуючу дійсність, готових сенсорних еталонів явно бракує для чіткої ідентифікації образів,

Зі слів Б. Г. Мещерякова і В. П. Зінченко, сприймання є системою дій, спрямованих на ознайомлення з предметом, що впливає на органи відчуття і являє собою чуттєво-дослідницьку діяльність спостереження [4, с. 83]. Саме у дошкільному віці пізнавальна дослідницька діяльність, діяльність спостереження є найбільш ефективною розвивальною діяльністю, яка створює передумови для становлення перцептивних феноменів, формування сенсорного досвіду дітей.

Враховуючи, що феномени – це явища дані дітям у досвіді їх чуттєвого пізнання, Ф. Олпорт (2002) виділяє шість класів феноменів сприймання. Зокрема, він характеризує перший клас, який представлений основними модальностями і субмодальностями сенсорних моделей – кольорів, музичний тон, запах, смак, біль, тиск, тепло або холод. Другий клас представлений фігураційними або конфігураційними феноменами сприйняття. Третій – включає феномени константності сприймання. Четвертий клас – суб'єктивні шкали оцінок якостей, створюваних індивідом. П'ятий клас представлений феноменом предметного характеру сприймання, тобто речі та події постають не просто як якості, властивості або форми, але саме як речі й події. Шостий клас, або властивість сприймання, – ефект домінуючої установки або свідомості [5, с. 163].

Ч. Осгуд також називає характеристики перцептивних феноменів, частина яких збігається з властивостями Ф. Олпорта: «організація периферичних сенсорних подій» (еквівалентна п'ятій властивості Олпорта – предметність), цілісність (частково дублює другу властивість Олпорта), константність (еквівалентна третій властивості Олпорта). Не мають аналогів, на думку Ч. Осгуда, такі характеристики, як транспозиція (перенос); вибірковість та мінливість.

Посилаючись на роботи Ф. Олпорта, А. Н. Гусєв виділяє ті ж самі шість властивостей сприймання, але відносить їх до властивостей образу сприймання. Автор пише також про одномоментність образу сприймання, крім того, на думку автора, предметність сприймання означає і його полімодальність, злиття в перцептивному образі всіх чуттєвих вражень [5, с. 163].

Р. Л. Грегорі вважає, що будь сприйнятий об'єкт – це гіпотеза і тільки завдяки практиці та досвіду мозок здатний структурувати елементи зовнішнього світу, щоб надавати їм точного значення. Стимули, виходять із зовнішнього середовища, безперервно інтерпретуються відповідно до усталених з дитинства категорій образів. У разі нової або неповної інформації мозок діє шляхом висування гіпотез [1, с. 222].

Саме у дошкільному дитинстві, коли вся або майже вся інформація є для дитини новою, а категоріальна система ще не сформована, повсюди в ході пізнання з'являються нові уявлення, феномени сприймання дійсності, що мають в дошкільному віці свої особливості виникнення та трансформації. Це накладає свій відбиток на весь процес онтогенезу психіки дошкільника. І, навпаки, закономірності дитячого розвитку провокують формування специфічного перцептивного досвіду, досвіду пізнання. Розглянемо найбільш важливі з них, щоб краще зрозуміти феноменологію дитячого сприймання і прогнозувати його розвиток.

Важливо зауважити, що в процесі пізнання, набуття досвіду, розвитку свідомості індивіда прослідковується інстинктивна послідовність. Так, спочатку новонароджений не здатний сприймати і використовувати інформацію, яку старші діти та дорослі засвоюють без усіяких зусиль, у новонародженого немає відповідних сенсорних моделей, здатних брати участь у процесі сприймання, якими вже володіють більш старші діти та дорослі. Але разом з тим вже через кілька годин після народження у малюка можна спостерігати стрибкоподібні або ступінчасті рухи очей у бік предмета, що рухається. Спочатку це стеження ще дуже нестійке. Тільки на 8-14-й день

життя дитина здатна утримувати рухомий предмет у полі зору деякий час. Вже з другої-третьої неділі немовля намагається стежити за невеликою яскравою звучною іграшкою, яка пересувається з боку в бік на висоті 30-40 см. Спочатку малюк швидко втрачає іграшку з поля зору, але незабаром навчається простежувати її рух, раз від разу збільшуючи траєкторію. Спостереження за предметом, що наближається і віддаляється розвиває координацію очей дитини, формує вміння концентрувати погляд. З 4-го місяця малюк вже може повертати голову, щоб спостерігати за навколишнім. Увага дитини до предмету залучається, коменсуючи його появу, рух, словами, інтонацією.

Поступово розвиток зорового сприймання вбудовується в соціальну поведінку малюка, формує соціальні перцепти, феномени. Нахилившись до дитини, розмовляючи з нею, можна помітити, як вона зупиняє погляд на обличчі дорослого, що є однією з перших ознак зародження спілкування (Є. О. Смирнова, С. Ю. Мещерякова). Особа матері та різноманітні зорові подразники починають викликати на 4-му тижні життя дитини першу посмішку. З 4-го місяця вона розрізняє близьких та чужих дорослих, по-різному реагує на них. Тепер вона здатна розглянути складний предмет та кваліфікувати його як знайомий або незнайомий.

Після 6-ти місяців у розвитку малюка відбувається стрибок, поряд із вивченням тих, хто його оточує, настає період дослідження того, що його оточує. Йому стає цікаво все, що потрапляє в поле зору і в руки. З'являються перші спроби пересування, малюк вчиться повзати й при бажанні підповзає до іграшки, що цікавить його. Дитина може довше зосереджувати погляд на предметі, здійснювати з ним різноманітні маніпуляції: досліджувати, обмацувати, перекладати з руки в руку, кидати, викликаючи звуки. Малюк знайомиться з властивостями предметів, ускладнюється його зорово-моторна координація. Поволі руки і пальці малюка пристосовуються до різної за величиною предметів, до різного об'єму, розвивається вплетена в сприймання координація рухів.

Дорослий виступає провідником у предметний світ, він коментує враження, спрямовує увагу дитини. У 9-10 місяців, малюк, що інтенсивно повзає і починає ходити досліджує домашні побутові предмети. Йому цікаві іграшки, що дозволяють легко засвоїти прості дії з ними. Дитина уважно стежить за дорослим, який показує їй правильні дії з іграшками, різними предметами, і намагається їх повторити, застосувати одні й ті ж дії до різних предметів. Поступово вона починає розуміти, що кільця пірамідки можна зняти зі стержня, а кубики покласти один на одного; помічає, що м'ячик котиться краще і далі, ніж кубик. Цей перехід до специфічних (закладених у самому предметі, у його властивостях) дій дозволяє маляті значно розширити репертуар своїх ігор. Дитині подобається багато й різноманітно діяти: відкривати та закривати, катати і наздоганяти, перекладати щось із однієї ємкості в іншу. Дитина за допомогою дорослого знаходить знайомі предмети, подає іграшки, намагається повторити дії.

До кінця першого року життя зорові диференціювання стають більш тонкими. Діти розрізняють різко контрастні за зовнішнім виглядом іграшки, впізнають на фотографії близьку людину, починають розглядати картинки та маленькі книжечки. У цьому віці у дитини найдужче проявляється схильність до будівництва; конструюючи, одягаючи і роздягаючи ляльок, складаючи речі та розбираючи їх, дитина не тільки вправляє м'язи і координацію рухів, але й накопичує запас уявлень про фізичні тіла, – уявлення, які служать основою для придбаних на протязі всього життя знань про матеріальний світ. Наочне навчання та навчання ручній праці розширює сферу таких надбань [7, с. 118].

У тому, що в чуттєвому пізнанні дитиною предмета вирішальну роль відіграють практична діяльність, предметні дії переконані й дослідники (О. В. Запорожець, П. Я. Гальперін та ін.). Адже перші роки життя розум найбільше займають ті якості матеріальних предметів, які пізнаються за допомогою безпосередніх відчуттів. Постійні вправи, вплив на процес розвитку відчуттів у дітей, позначаються на розвитку їхнього сприймання.

Результатом вправ є те, що дитина до початку дошкільного періоду сприймає і незнайомі їй предмети, самостійно знаходить для них відповідну назву за ознакою подібності зі знайомим предметом.

Діти 1 р. 2 міс. – 1 р. 8 міс. правильно знаходять знайомий предмет за словом («Дай мені ведмедика»), якщо у них вже утворився стійкий зв'язок слова з цим предметом. Чим старша дитина, тим швидше слово набуває узагальненого значення. Цьому сприяє віднесення слова не до одного предмета, а до кількох однорідних з несуттєвими ознаками (різною величиною, кольором, фактурою, різним становищем). У цих випадках діти легко впізнають і нову для них іграшку (або зображення предмета) на основі узагальнення та абстрагування.

До кінця другого року життя дитина може правильно назвати знайомий предмет, який сприймає, у відповідь на запитання «що це?», проте, виділяючи зазвичай лише деякі ознаки і не розгледівши окремі деталі, вона часто помиляється і узагальнює різні предмети за випадковими ознаками. З простором дитина знайомиться тоді, коли опановує ходьбу, однак просторова характеристика предметів, які сприймає дитина, тривалий час ще злита зі змістом самого предмета.

Діти третього року життя вже здатні сприймати безбарвні та навіть контурні знайомі предмети. Якщо малюнки чіткі, дитина правильно розрізняє нескладні предмети і їх зображення, підбирає пари. Незнайомі предмети діти сприймають помилково, спираючись часом на одну рису, яка здається їм знайомою, або на другорядну ознаку, зокрема колір, величину, фактуру. Сприймаючи картинку з нескладним сюжетом дитина на третьому році життя, називає окремо кожен зображений предмет, а потім вчиться знаходити між ними зв'язки [3].

Саме на те, що пізнається ще в ранньому дитинстві спираються загальні риси здатності схоплювати структуру навколишнього світу. Дитина досліджує своє оточення і постійно створює нові моделі-репрезентації світу, які найкраще пояснюють її досвід. Вона створює своє внутрішнє «бачення» –

представлення світу, ґрунтуючись на своїх діях і сприйманнях [5, с. 12]. Діти конструюють свого роду просторовий універсум, що містить незалежні об'єкти, в якому вони самі є всього лише одним із них.

Поступово дитина створює не тільки моделі-репрезентації, схеми об'єктів, але й моделі-репрезентації їх властивостей, змін і навіть більш складних, ніж об'єкти, сутностей реальності: подій, відносин і т.д. На думку Ж. Піаже, дитину потрібно розглядати як дослідника-вченого, який проводить експерименти зі світом, щоб подивитися, що вийде («Що можна відчувати, якщо посмоктати вухо плюшевого ведмедика?», «А що буде, якщо я посуну свою тарілку на край столу?»). В результаті цих міні-експериментів у дитини формуються уявлення про те, як влаштовані фізичні та соціальні світи. Зустрічаючись з новим об'єктом або подією, дитина намагається зрозуміти його мовою вже існуючої схеми (Піаже називав це процесом асиміляції: дитина намагається уподібнити нову подію попередній схемі). Якщо стара схема виявляється неадекватною для асиміляції нею нової події, тоді дитина подібно хорошому вченому модифікує її і тим самим розширює свою теорію світу (цей процес переробки схеми Піаже називає акомодациєю) [6].

Важливою характеристикою сприймання навколишнього світу малюка є еґоцентризм (суб'єктивно-однобічне розуміння світу речей та слів). Дитина довірливо і наївно вважає, що будь-яка річ, яка потрапляє в поле її зору, саме така, якою вона їй здається, з її точки зору, – з того місця, з якого вона її спостерігає. Тому вона раз у раз висловлює про одну й ту ж річ прямопротилежні «судження», анітрохи цим не переймаючись, не відчуваючи ніякого здивування. Тобто Ж. Піаже (1954, 1969) показав, що діти, які перебувають на доопераційній стадії розвитку, не усвідомлюють інших точок зору, крім своєї власної. Вони вважають, що всі інші сприймають навколишній світ так само, як вони, тобто у них немає відповідної складної моделі-репрезентації іншої можливої точки зору на ту ж саму подію або явище, яка може відображати іншу думку [6].

Усвідомленість сталості предмета (моделі-репрезентації предмета), на думку Ж. Піаже, є початком справжньої думки, здатністю використовувати символічну функцію для вирішення більш складних завдань.

Для того щоб у дитини з'явилися моделі-репрезентації предметів, повинні існувати образи сприймання, спогади й уявлення, які з часом трансформуються в стійку сукупність образів і уявлень про конкретний предмет, здатну утримуватися у свідомості й після зникнення предмета з поля зору. Дж. Брунер (1981) пише, що протягом періоду дорослішання у дитини в її свідомості формуються сенсорні моделі-репрезентації різноманітних об'єктів, які включають в себе все більше елементів та поступово ускладнюються, що й дозволяє дитині все легше розпізнавати в процесі сприймання знайомі об'єкти навіть на основі уривчастих і неповних сенсорних вражень [5, с. 230].

Особливу форму асоціації психічних явищ, що призводить до виникнення «єдності Я» або предмета Кант назвав «єдністю апперцепції», або «єдністю свідомості». Вона забезпечує об'єднання безлічі чуттєвих образів в єдину сенсорну модель-репрезентацію об'єкта, в нову складну цілісність – феномен.

Саме «синтетична єдність свідомості», або «трансцендентальна апперцепція» за Кантом, відповідальна за те, що зміст психічних конструкцій взагалі і моделей-репрезентацій зокрема об'єднується, перетворюючи їх в цілісні самостійні психічні феномени [5, с. 238].

Цьому сприяє цілеспрямований і послідовний розвиток предметної, пізнавальної діяльності, перцептивної активності, починаючи з раннього дитинства. Переходячи від раннього до дошкільного віку (3-7 років), від предметної до ігрової діяльності, діти при відповідному навчанні починають опановувати деякі види специфічно людської продуктивної діяльності, спрямованої не тільки на використання вже наявних, але і на створення нових об'єктів (конструювання, малювання, ліплення і т.д.). Продуктивна діяльність ставить перед дитиною нові перцептивні задачі.

Дослідження ролі конструкторської діяльності (А. Р. Лурія, М. М. Поддьяков, В. П. Сохина та ін.), а також малювання (З. М. Богуславська, Н. П. Сакуліна та ін.) в розвитку зорового сприймання показують, що під впливом цих діяльностей у дітей складаються складні види зорового аналізу і синтезу, здатність розчленовувати видимий предмет на частини і потім об'єднувати їх у єдине ціле, перш ніж подібного роду операції будуть виконані в практичному плані. Відповідно і перцептивні образи набувають нового змісту, стають психічними феноменами дитячої свідомості. Крім подальшого уточнення властивостей предмета починає виділятися його структура, просторові особливості та співвідношення його частин, на що дитина раніше майже не звертала уваги.

Враховуючи те, що онтогенетичний та функціональний розвиток психіки безперервно взаємодіють один з одним, на всіх стадіях онтогенезу формування перцептивних дій, сенсорних феноменів підкоряється загальним закономірностям і проходить етапи, що нагадують у деякій мірі ті, які були визначені П. Я. Гальперінім при вивченні формування розумових дій і понять.

Так, на першому етапі формування нових перцептивних феноменів, дій сприймання (тобто в тих випадках, коли дитина стикається з абсолютно новим, невідомим їй раніше класом перцептивних завдань) процес починається з того, що дитина діє в практичному плані, за допомогою зовнішніх, матеріальних впливів на предмети. Це орієнтування виявляється на перших порах недостатнім, і необхідні виправлення вносяться безпосередньо в процесі зіткнення з матеріальною дійсністю, по ходу виконання практичних дій. За допомогою практичних спроб дитина вивчає властивості, а лише потім у неї складаються відповідні орієнтовні перцептивні дії, з'являються деякі уявлення та навички, які теж носять на перших порах зовні виражений, розгорнутий характер. На цьому етапі виникнення феноменів сприймання найбільш явно можна простежити, спостерігаючи за практичними діями дитини, аналізуючи їх коментарі. Цей

етап виникнення уявлень, феноменів сприймання можна назвати *орієнтувальним* – дитина в ході практичних дій та маніпуляцій пізнає світ.

На другому етапі сенсорні процеси, перебудувавшись під впливом практичної діяльності, самі перетворюються на своєрідні перцептивні дії, які здійснюються за допомогою рухів рецепторних апаратів і передбачають наступні практичні розумові дії. Змінюється характер орієнтовно-дослідницької діяльності дитини: вона переходить від фізичних дій з предметами до ознайомлення з ними за допомогою зору і тактильних дій. Співвідношення між зором і дотиком майже рівнозначне, поступово зростає роль зору, який управляє тактильними обстежувальними діями. На даному етапі діти знайомляться з просторовими властивостями предметів за допомогою розгорнутих орієнтовно-дослідницьких рухів (руки та очей). При цьому відчуття множаться і групуються. Зовнішні дії передбачають шляхи і результати дій практичних, погодившись з тими правилами та обмеженнями, яким останні підпорядковуються. Цей етап ми називаємо *дослідницьким* – дитина цілеспрямовано шукає той чи інший феномен методом спроб і помилок, використовуючи орієнтовно-дослідницькі навички практичних дій.

На третьому етапі перцептивні дії згортаються, час їх протікання скорочується, їх ефекторні ланки розмежовуються, і сприймання починає справляти враження пасивного, бездіяльного процесу. Діти набувають здатності швидко, без будь-яких зовнішніх орієнтовно-дослідницьких рухів пізнавати певні властивості об'єкта, відрізнити їх один від одного, виявляти зв'язки і відносини між ними і т.д. Провідним видом дій обстеження у дошкільника на основі зорового аналізатора виступає акт розглядання, який набуває самостійного значення, бо не пов'язаний із предметними діями. На даному етапі зовнішні орієнтовно-дослідницькі дії перетворюються в дії ідеальні, в переміщення уваги по полю сприймання. При цьому зміст існуючих психічних конструкцій і моделей-репрезентацій у дітей об'єднується, даючи можливість виникнення все більш складних

перцептивних феноменів. Цей етап розвитку перцептивних дій ми називаємо *евристичним*.

Враховуючи закономірності генезису дітей, розвитку їх сприймання, А. В. Запорожець порівнював розвиток психіки дитини з багатоповерховим будинком, у якому не можуть бути міцними надбудовані поверхи без фундаменту, а пропуски поверхів загрожують обвалом всієї будівлі розвитку. Виходячи з того, що діяльність будує психіку, Запорожець ратував за ампліфікацію психічного розвитку дітей в їх діяльності, в тому числі ампліфікації їх перцептивних процесів.

У справі становлення перцептивної сфери дошкільника, немає нічого важливішого, ніж вступити у співпрацю з природою, підкоритися одному з її законів, який свідчить, що розвиток дитини здійснюється за допомогою освоєння нею навколишнього світу. І головним інструментом у цій роботі є її власні почуття, відчуття, інтуїція – дорогоцінний подарунок природи кожній дитині, що з'являється на світ. Чим швидше і краще навчиться дитина управляти своїми органами відчуттів, тим швидше і повніше буде її розумовий розвиток: враження, що впливають на органи перцепції – відчуття – уявлення – асоціації уявлень – запам'ятовування – аналіз – мислення.

Важливо починати перцептивний розвиток методично, з перших днів життя, і продовжувати його протягом усього періоду розвитку (навчання, виховання), який готує індивіда до життя в суспільстві. Вся справа в так званому сенситивному періоді становлення і стимулювання пізнавальної діяльності, перцептивної активності, фазі особливої сприйнятливості дитини до тих чи інших способів, видів діяльності, емоційної сприйнятливості знань, умінь, способів поведінки. Уся інформація та знання повинні надходити природним шляхом, що не вимагає більших зусиль, ніж ті, які витрачають, щоб дихати і їсти. Тоді дитячі феномени сприймання, пізнання дійсності стануть яскравими зірочками знань дітей, передумовою їхніх інтелектуальних досягнень у майбутньому.

Литература.

1. Грегори Р. Л. Психология зрительного восприятия / Р. Л. Грегори. – М.: Прогресс, 1970.
2. Запорожец А. В. Развитие восприятия и деятельность / А. В. Запорожец // Восприятие и действие. М., 1966. – С. 35-44.
3. Люблінська Г. О. Дитяча психологія / Г. О. Люблінська. К., Вища школа, 1974. – С. 133-134.
4. Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П. Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2004. – 672 с.
5. Поляков С. Э. Феноменология психических репрезентаций / С. Э. Поляков. – СПб.: Питер, 2011. – 688 с.
6. Пиаже Ж. Генезис элементарных логических структур / Ж. Пиаже, Б. Инельдер. – М.: Изд-во Иностранной литературы, 1963. – 448 с.
7. Разенкова Ю. А. Игры с детьми младенческого возраста: 2 изд. / Ю. А. Разенкова – М.: Школьная Пресса, 2003. – 160 с.

БИЛА И. Н. ФЕНОМЕНОЛОГИЯ ДЕТСКОГО ВОСПРИЯТИЯ.

В статье представлен анализ особенностей развития перцептивной сферы дошкольников, описана специфика становления феноменов восприятия у детей дошкольного возраста, показаны пути оптимизации, стимулирования процессов познания и восприятия на этапе дошкольного детства.

Ключевые слова: феномены, восприятие, познание, ребенок, дошкольный возраст.

BILA I. N. FENOMENOLOGIYA OF CHILD'S PERCEPTION

In the article we analyze the peculiarities of perceptive sphere mental development in the preschool age, describe specificity of sensory phenomenon's construction in preschool age, demonstration the optimal ways to stimulate cognition process and perception in stage of childhood.

Key words: sensory phenomenon, perception, cognition, child, preschool age.

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ДИТЯЧОГО СПРИЙМАННЯ

Біла І. М., м. Київ

РЕФЕРАТ

Досвід свідомості розширюється за рахунок виникнення у ході сприймання образів, феноменів сприймання, що являють собою упорядковану сукупність відчуттів.

Передумовою становлення перцептивних феноменів, формування сенсорного досвіду дітей, розвитку їх сприймання є система дій, спрямованих на ознайомлення з предметом, що впливає на органи відчуття і являє собою чуттєво-дослідницьку діяльність спостереження. Саме у дошкільному віці пізнавальна дослідницька діяльність, діяльність спостереження є найбільш ефективною розвивальною діяльністю. Дитина досліджує своє оточення і постійно будує нові моделі-репрезентації світу, які найкраще пояснюють її досвід. Поступово дитина створює не тільки моделі-репрезентації, схеми об'єктів, але й моделі-репрезентації їх властивостей, змін і навіть більш складних, ніж об'єкти, сутностей реальності: подій, відносин і т.д.

На всіх стадіях онтогенезу у дошкільному віці формування перцептивних дій, сенсорних феноменів підкоряється загальним закономірностям і проходить етапи, що нагадують у деякій мірі ті, які були встановлені П. Я. Гальперіним та іншими при вивченні формування розумових дій і понять: орієнтувальний, дослідницький, евристичний. Чим швидше і краще навчиться дитина управляти своїми органами відчуттів, тим швидше і повніше буде її розумовий розвиток: враження, що впливають на органи перцепції – відчуття – уявлення – асоціації уявлень – запам'ятовування – аналіз – мислення. Важливим є сенситивний період становлення і стимулювання пізнавальної діяльності, перцептивної активності, фаза особливої сприйнятливості дитини до тих чи інших способів, видів діяльності, емоційної сприйнятливості знань, умінь, способів поведінки.